

O'ZBEKISTONNING O'RTA VA QADIMGI DAVRLARIDA MUSIQASHUNOSLIK

Ochilov Ulug'bek Musurmonqulovich

Termiz davlat pedagogika instituti o'qituvchisi

ochilovulugbek183@gmail.com

Annotatsiya: O'rta Osiyo xalqlarining musiqa madaniyati tarixiga doir qadimiy yozma manbalar va arxeologlari tomonidan topilgan yodgorliklar buning dalili bo'ladi va shu xalqlarning yuksak madaniyatga ega bo'lganligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: Ilmi musiqiy, Kitabul-musiqiy al-kabir, musiqa, ud, musiqa nazariyasi, nay, tanbur, qonun.

МУЗЫКАЛЬНОЕ ИЗУЧЕНИЕ В СРЕДНЕВЕКОВЬЕ И ДРЕВНИЙ ПЕРИОД УЗБЕКИСТАНА

Очилов Улугбек Мусурмонкулович

Преподаватель Термезского

государственного педагогического института

ochilovulugbek183@gmail.com

Аннотация: Древние письменные источники по истории музыкальной культуры народов Средней Азии и памятники, найденные археологами, являются свидетельством этого и подтверждают, что эти народы имели высокую культуру.

Ключевые слова: Музыкальная наука, Китабуль-мусики аль-кабир, музыка, уд, теория музыки, флейта, танбур, закон.

MUSIC STUDIES IN THE MEDIEVAL AND ANCIENT PERIODS OF UZBEKISTAN

Ochilov Ulugbek Musurmonkulovich

Teacher of the Termez State Pedagogical Institute

ochilovulugbek183@gmail.com

Abstract: Ancient written sources on the history of the musical culture of the peoples of Central Asia and monuments found by archaeologists are evidence of this and confirm that these peoples had a high culture.

Keywords: Musical science, Kitabul-musikiy al-kabir, music, ud, music theory, flute, tanbur, law.

Qadimiy madaniyat o'choqlaridan biri - O'rta Osiyoda yashagan xalqlar jahon fani va madaniyati xazinasiga salmoqli hissa qo'shganlar. Ular musiqa madaniyati sohasida ham juda boy va qadimiy merosga ega. O'rta Osiyo xalqlarining musiqa madaniyati tarixiga doir qadimiy yozma manbalar va arxeologlari tomonidan topilgan yodgorliklar buning dalili bo'ladi va shu xalqlarning yuksak madaniyatga ega bo'lganligini tasdiqlaydi. Lekin arab istilosi davrida (VII-IX asrlar) boshqa madaniy yodgorliklar qatorida musiqaga doir yozma manbalar qam kuydirilib, yo'qotib yuborilgan. Shuning uchun O'rta Osiyo xalqlarining so'nugi ming yillik madaniyati tarixiga oid yozma manbalargina bizgacha yetib kelgan. IX asrning ikkinchi yarmida Movarounnahr va Xurosonda xalq ozodlik kurashining avj olishi, yerlik xalqlarning istilochilarga qattiq qarshilik ko'rsatishi va qo'zg'olonlari natijasida arab xalifaligi hukmronligi ag'darilib, mahalliy Tohiriylar va so'ngra Somoniylar davlati barpo etildi. Bu davrda fan, madaniyat va san'atning rivojlanishi uchun bir qadar sharoit yaratildi. O'rta Osiyodan chiqqan qator olimlar xuddi shu davrlarda o'rta asr fani tarixida o'zlarining ilmiy asarlari bilan jahonga mashhur bo'ldilar. Fanning boshqa sohalarida ham o'lmas ilmiy asarlar yaratgan al-Forobiy, Ibn Sino, al-Xorazmiy kabi ko'pgina buyuk olimlar musiqa nazariyasi («Ilmi musiqiy») bo'yicha ham ilmiy asarlar

yaratdilar hamda Sharq musiqa fani taraqqiyoti tarixida butun bir davr ochib berdilar. Bu olimlar Sharq xalqlarida qo'llanilgan musiqa nazariyasining yuzaga kelishida hal etuvchi rol o'ynadilar.

Buyuk faylasuf-olim, o'rta asr Sharq musiqa nazariyasining asoschilaridan biri - Abu Nasr Muhammad al-Forobiy 871 yilda Sirdaryo yoqasidagi Forob shahrida tug'ilib, 950 yilda vafot etgan. U, O'rta Osiyo turkiy qabilalaridan chiqqan bo'lib, dastlabki ma'lumotni o'z yurtida oladi. Durustgina bilim egasi bo'lgan al-Forobiy Bag'dod, Damashq shaharlariga, so'ngra Misrga boradi va u yerlarda o'z ma'lumotini oshiradi. Al-Forobiy ajoyib musiqachi va musiqa nazariyachisi edi. U, o'z davrida mavjud bo'lgan barcha musiqa asboblarida chalardi. Kuylarni ayniqsa nay va tanburda katta mahorat bilan ijro etardi. Ba'zi manbalarda ko'rsatilishicha, al-Forobiy qonun asbobini ixtiro etgan, o'sha davrlarda mashhur bo'lgan ud sozini takomillashtirishda juda katta ishlar olib borgan.

Al-Forobiy falsafa, mantiq, matematika va boshqa fanlar bo'yicha katta-katta ilmiy asarlar yaratgan zamonasining yetuk olimlaridan edi. Musiqa ilmi esa matematika fanlaridan biri hisoblanib, ularga arifmetika, geometriya, astronomiya va musiqa ilmlari kirardi.

Al-Forobiy o'zining musiqaga bag'ishlangan risolalarida Sharq musiqa nazariyasini asoslab berdi. Uning musiqa asarlari «Kitabul-musiqiy al-kabir» («Musiqa doir katta kitob»), «Kilamu fil-musiqiy» («Musiqaning uslublari haqida kitob»), «qitabul-musiqiy» («Musiqa kitobi»), «qitabun fi-ihsa'il - ulum» («Fanlar klassifikatsiyasiga doir kitob»)ning musiqaga bag'ishlangan qismi, «Kitabun fi-ihsa'il-iqa'» («Musiqa ritmlari - iyo' klassifikatsiyasi haqida kitob») va boshqalardir.

Al-Forobiy va o'sha zamondagi boshqa olimlarning ilmiy-nazariy asarlari zamonasi talablariga ko'ra arab tilida yozilgan bo'lib, Sharq musiqasi nazariyasining tub masalalarini sharhlab beradi. Al-Forobiyning musiqa nazariyasiga bag'ishlangan kitoblari Sharqda bu haqda yozilgan asarlarning eng

mukammali va eng mashhurlaridan bo'lib, o'zidan so'nggi davrlarda yashab, ijod etgan musiqa olimlari kitoblarining yozilishida asos bo'lib xizmat qildi. Al-Forobiy yo'lini davom ettirganlardan biri - Abu Ali ibn Sino edi.

Abu Ali ibn Sino (980-1037) Buxoroga yaqin - Afshona qishlog'ida tug'ilgan. U buyuk faylasuf, tabiatshunos, mashhur tabib, shu bilan birga ajoyib musiqa nazariyachisi ham edi. Ibn Sinoning «Kitabush-shifa'» («Shifo kitobi»), «Donishnoma» («Bilim kitobi»), «Risalatun fi-ilmil musiqiy» («Musiqiy ilmi haqida risola») va boshqa kitoblarining musiqaga doir qismi al-Forobiy asarlari qatorida jahon musiqa fani va madaniyati tarixida alohida ahamiyatga ega.

Abu Ali ibn Sino musiqa haqida maxsus asarlar yozish bilangina chegaralanmadi, balki u musiqa nazariyasiga bag'ishlangan katta-katta asarlarini tibbiyot kitoblariga ham kiritdi. Bu tasodifiy hol emas edi, albatta. Abu Ali ibn Sino o'zining tibbiyotga oid. o'lmas asarlarida, musiqaning hissiy ta'sir kuchiga katta baho bergani holda, ruhiy kasalliklarni davolashda uni yuksak qadrladi. Xususan, Ibn Sinoning «qonunu fit-tibb» kitobida bir necha o'rinda musiqa asarlarini ruhiy kasalliklarga «shifo dasturi» sifatida tavsiya etiladi va uning shu kabi asarlarida musiqa nazariyasini sharhlab beradigan alohida bo'lim ajratiladi.

Uning «qitabush-shifa'», «qitabun-najat» («Najot kitobi») asarlari shular jumlasidandir. Manbalarda sharh etilgan musiqaning ayrim nazariy masalalarini taqqoslab ko'rish shuni isbotlaydiki, Abu Ali ibn Sino o'zining musiqa haqidagi asarlarida al-Forobiyning musiqaviy-estetik qarashlarini yanada rivojlantirdi va uni yuqori bosqichga ko'tardi.

IX-X asr musiqa madaniyati tarixida O'rta Osiyodan chiqqan buyuk olim Abu Abdullah Muhammad ibn Yusuf al-Kotib al-Xorazmiyning «Mafatixul-ulum» («Ilmlar kaliti») ensiklopediyasining musiqa nazariyasiga bag'ishlangan qismi ham alohida o'rin tutadi. Al-Xorazmiyning asari O'rta Osiyo xalqlari fan va madaniyatn tarixini yoritishda muhim manbalardan biridir.

Sharq olimlari o'zlarining ensiklopediya tarzida yozilgan kitoblarida, dastlab musiqani falsafa fanlaridan biri deb hisoblaganlar, shu bilan birga, falsafa fanlarining biri sifatida o'z asarlariga kiritganlar. Bunda ular, shubhasiz, musiqaning badiiy-estetik kuchi va ijtimoiy-tarbiyaviy rolini hisobga olgan bo'lsalar kerak.

So'nggi davrlarda esa musiqa ilmi matematika fanlarining biri sifatida ensiklopediya tarzidagi kitoblarga kiritilgan edi.

Al-Qindiy (IX asr), al-Forobiy, Ibn Sino, al-Xorazmiy kabi mashhur olimlarning asarlari ko'p asrlar davomida Sharq xalqlari musiqa nazariyasini sharxlab berishda asosiy manba bo'lib xizmat etdi va so'nggi davrlarda yaratilgan musiqa risolalarining mazmunini aniqlab berdi. Al-Forobiy zamonasidan boshlab, qariyb XV asrlargacha yozilgan musiqaga oid nazariy risolalarning mavzui, mundarijasi (ularning ichki mazmunidagi ba'zi tafovutlardan qat'iy nazar) bir-biriga juda ko'p masalalarda yaqin turadi.

Musiqa nazariyasiga bag'ishlab turli davrlarda yaratilgan bu risolalarda ayrim masalalar yuzasidan ba'zi ixtiloflar mavjud. XIII asrning ulkan olimi Safiuddin Abdulmo'min al-Urmaviy, al-Forobiyning nazariy mulohazalarini ba'zi masalalarda to'g'ri kelmasligini isbotlashga harakat qilgan edi. Bunday ixtiloflar musiqa akustikasi, musiqa tovushi (savt yoki nag'ma), ritm (iqo') ta'rifida, ud asbobidagi ayrim pardalarning o'rnini aniklashda va boshqa masalalarda o'z ifodasini topgan. Bunday ixtiloflarda qariyb, uch asrdan ko'proq davr musiqasining tarixiy. taraqqiyoti jarayonida yuzaga kelgan o'zgarishlar o'z aksini topdi. Sharq musiqa risolalarida qo'yilgan masalalar hozirgi zamon boshlanqich musiqa nazariyasiga yaqin turadi..

Lekin o'rta asr musiqa risolalarida Sharq xalqlari o'tmish musiqasining amaliy tomonlari bilan bog'liq bo'lgan masalalar ham borki, hozirgi zamon musiqa nazariyasida bular umuman uchramaydi. O'rta asr musiqa olimlari nazariy masalalarda ko'proq al-Forobiy, ibn Sino asarlarida berilgan ta'rifni asos qilib olganlar. Musiqa nazariyasi so'nggi davrlarda yashab, ijod etgan olimlar- Safiuddin

Abdulmu'min, Mahmud bin Mas'ud ash-Sheroziy (XIII-XIV), Xo'ja Abdulqodir Marog'iy (XIV asr), («Jamiul-alxan», «Maqasidul-alqan» risolalari avtorlari), al-qusayniy, Abduraqmon Jomiy (XV asr) va boshqalarning asarlarida yanada rivojlantirilgan edi. Bu olimlarning musiqa risolalarida maqom masalasi musiqa nazariyasining eng yirik va tub masalalaridan biri sifatida qaraladi. Chunki musiqa nazariyasini sharhlab berishdan maqsad uni jonli musiqa asarlari - maqomlar bilan bog'lashdan hamda musiqa amaliyotini umumlashtirib tushuntirib berishdan iborat edi.

Shunday ekan, maqomlar haqidagi mulohazalarni bayon etishdan oldin ularga bog'liq bo'lgan va qadimniy, musiqa risolalarida sharh etilgan ba'zi masalalar haqida qisqacha fikr yuritamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Ochilov Ulug'bek Musurmonqulovich, & Tursunova Dilbar Abdurayimovna. (2023). "BOBURNOMA" ASARIDA MUSIQAGA OID VOQEALAR . ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 19(8), 54–57.
2. Musurmonqulovich, O.U. (2022). BUYUK AKBARSHOHNING YOSHLIGI. IJTIMOIIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI , 31–35.
3. Ulug'bek Musurmonqulovich, O. . (2022). AKBARSHOHNING SAN'ATGA BO'LGAN E'TIBORI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(4), 495–499.
4. Ochilov Ulug'bek Musurmonqulovich, BOBURNING VATANGA BO'LGAN MUHABBATI ORIENTAL ART AND CULTURE 2023/5/10, 231-236.
5. Xuramov U. B. K. MUSIQA ASARLARIDAGI DAVRIYA TURLARI //Oriental Art and Culture. – 2022. – T. 3. – №. 4. – С. 198-204.
6. Karimjonovich K. U. THE IMPORTANCE OF TEACHING MUSIC THEORY IN MUSIC EDUCATION //Academia Repository. – 2023. – T. 4. – №. 9. – С. 4-12.
7. Xuramov U. B. K. YOSH MUSIQACHI O 'QUVCHILARDA MAQOM VA

- UNING USULLARI HAQIDAGI BILIMLARNI SHAKLLANTIRISH NE CHOĞ‘LI AHAMIYATLI //World of Philology. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 25-33.
8. Xuramov U. B. K. VENA KLASSIK MAKTABI YETAKCHISI FY GAYDNNING IJODIGA BIR NAZAR //Oriental Art and Culture. – 2023. – T. 4. – №. 5. – C. 200-207.
9. Khuramov U. K. FORTEPIANO IJROCHILIGIDA GAMMA YORDAMIDA MAQOM USULLARINI O‘RGATISH METODLARI. – 2022.
10. Хурамов У. К. ЗНАЧЕНИЕ АНАЛИТИЧЕСКОГО МОДУЛЯ ПРИ АНАЛИЗЕ МУЗЫКАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ //American Journal of Innovation in Science Research and Development. – 2024. – T. 1. – №. 3. – C. 190-196.
11. Xuramov U. B. K. OVOZ YOXUD TOVUSH VA UNI YOZIB Olishning TARIXIY TARAQQIYOTIGA QISQACHA TAVSIF //Oriental Art and Culture. – 2024. – T. 5. – №. 1. – C. 238-249.
12. XURAMOV U. ZAMONAVIY NOTA YOZUVIGA QISQACHA TAVSIF //O‘zbek musiqiy merosining ta’lim tizimidagi o‘rni va ahamiyati. – 2023. – T. 1. – №. 4. – C. 160-166.
13. Xuramov U. B. K. QADIMIY O‘RTA OSIYO XALQ KUYLARINI TASHKIL ETUVCHI QISMLARIGA QISQACHA TAVSIF //World of Philology. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 40-48.
14. Karimjonovich X. U. B. ZAMONAVIY NOTA YOZUVIGA ASOSLANGAN NOTA YOZUVI //Science and innovation. – 2023. – T. 2. – №. Special Issue 14. – C. 453-462.
15. Karimjonovich X. U. QADIMIY KUYLAR VA ULARNI TASHKIL ETUVCHI QISMLAR //Scientific Impulse. – 2023. – T. 1. – №. 7. – C. 74-81.
16. Xuramov U. K. et al. QADIMGI KUY NOMLARI //Oriental Art and Culture. – 2024. – T. 5. – №. 6. – C. 390-399.
17. Karimjonovich K. U. et al. Sherna bakhshi's work and its place in sherobod school of friendship //Annals of the Romanian Society for Cell Biology. – 2021. – T. 25. – №. 4. – C. 13413-13417.

18. Khuramov U. K. Formation, development and history of harmony //Theoretical & Applied Science. – 2019. – №. 12. – С. 77-82.
19. Karimjonovich X. U. Important importance of elementary theory of music in the field of music education // Таълим ва ривожланиш таҳлили онлайн илмий журнали. – 2022. – С. 200-204.
20. Khurramov U.K. Processes of formation of performance traditions in folk instruments // Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy axborotlari. 2021. № 9. С. 186–192.